

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI LINGVOMADANIY BIRLIKLAR

**Djurakulova Marjona**

Qarshi davlat universiteti

[Dilnozam0510@gmail.com](mailto:Dilnozam0510@gmail.com)

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi lingvomadaniy birliklarning o'ziga xos xususiyatlari, ularning milliy madaniyat, urf-odatlar, qadriyatlar va xalq dunyoqarashi bilan uzviy bog'liqligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda lingvomadaniyatshunoslikning asosiy tushunchalaridan biri bo'lgan kulturema atamasining mazmun-mohiyati hamda uning til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni ifodalashdagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, ingliz va o'zbek tillaridagi maqollar, iboralar, frazeologik birliklar, milliy-madaniy tushunchalar va ularning semantik xususiyatlari qiyosiy jihatdan ko'rib chiqiladi.*

**Kalit so'zlar:** *lingvomadaniyatshunoslik, lingvomadaniy birliklar, kulturema, ingliz tili, o'zbek tili, milliy madaniyat, madaniy qadriyatlar.*

**Аннотация:** *В данной статье анализируются особенности лингвокультурных единиц английского и узбекского языков, их тесная взаимосвязь с национальной культурой, традициями, обычаями, ценностями и мировоззрением народа. В исследовании раскрываются сущность и содержание понятия «культурема», являющегося одним из ключевых понятий лингвокультурологии, а также его роль в отражении взаимосвязи языка и культуры. Кроме того, в сравнительном аспекте рассматриваются пословицы, выражения, фразеологические единицы, национально-культурные понятия и их семантические особенности в английском и узбекском языках.*

**Ключевые слова:** *лингвокультурология, лингвокультурные единицы, кultureма, английский язык, узбекский язык, национальная культура, культурные ценности.*

**Abstract:** *This article analyzes the distinctive features of linguocultural units in English and Uzbek and their close connection with national culture, traditions, customs, values, and people's worldview. The study explores the meaning and essence of the concept of a cultureme, one of the key concepts in linguoculturology, as well as its role in reflecting the relationship between language and culture. Furthermore, the article provides a comparative analysis of proverbs, expressions, phraseological units, culturally specific concepts, and their semantic characteristics in English and Uzbek.*

**Key words:** *linguoculturology, linguocultural units, cultureme, English language, Uzbek language, national culture, cultural values.*

**KIRISH**

Til va madaniyat bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, har bir xalqning milliy tafakkuri, qadriyatlari, urf-odatlar va turmush tarzini aks ettiradi. Lingvomadaniyatshunoslik til birliklarida mujassamlashgan madaniy ma'nolarni o'rganadigan tilshunoslik yo'nalishidir. Ingliz va o'zbek tillaridagi lingvomadaniy birliklarni qiyosiy o'rganish ikki xalqning dunyoqarashi, milliy xususiyatlari hamda madaniy tafakkuridagi o'xshash va farqli jihatlarni aniqlash imkonini beradi. Lingvomadaniy birliklar tarkibiga maqollar, matallar, frazeologizmlar, milliy-madaniy leksika, ramzlar va muayyan xalq madaniyatiga xos tushunchalar kiradi. Bunday birliklar nafaqat axborot yetkazadi, balki xalqning tarixiy tajribasi va madaniy xotirasini ham saqlaydi. Tilni inson tafakkuri va madaniyati bilan bog'liq holda o'rganish zamonaviy tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi [1].

**ADABIYOTLAR TAHLILI**

Lingvomadaniyatshunoslik zamonaviy tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, unda til va madaniyatning o'zaro aloqasi, milliy tafakkur, xalq dunyoqarashi hamda madaniy qadriyatlarning til birliklarida namoyon bo'lishi o'rganiladi. Mazkur yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar tilni faqat aloqa vositasi sifatida emas, balki xalqning tarixiy tajribasi, ma'naviy merosi va madaniy xotirasini saqlovchi tizim sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Ayniqsa, turli tillardagi lingvomadaniy birliklarni qiyoslash orqali xalqlarning milliy xususiyatlari va madaniy tafakkuridagi umumiylik hamda farqlarni aniqlash mumkin. O'zbek tilshunosligida til va tafakkur munosabatlarini o'rganishda Sh. Safarovning «Kognitiv tilshunoslik» (2006) asari muhim ilmiy manbalardan biri hisoblanadi. Ushbu asarda insonning bilish faoliyati, tafakkur jarayonlari va til birliklari o'rtasidagi munosabat kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan yoritiladi. Muallifning nazariy yondashuvi til birliklarining shakllanishida inson tajribasi, bilimlari va dunyoni idrok etish usullari muhim ahamiyatga ega ekanligini tushuntirish imkonini beradi. Bu qarashlar lingvomadaniy birliklarni tadqiq etishda ham nazariy asos vazifasini bajaradi. Chunki har bir xalqning tarixiy tajribasi va madaniy muhiti uning tilida o'ziga xos tushunchalar, obrazlar va ramziy ifodalar orqali namoyon bo'ladi [2].

Sh. Safarovning kognitiv yondashuvi asosida ingliz va o'zbek tillaridagi maqollar, iboralar hamda milliy-madaniy tushunchalarni inson tafakkurining mahsuli sifatida tahlil qilish mumkin. Masalan, ingliz tilidagi *Time is money* va o'zbek tilidagi *Vaqt — oltindan qimmat* birliklari vaqtning qadrini ifodalaydi. Biroq birinchi ifodada vaqt pul bilan, ikkinchisida esa oltin bilan qiyoslanadi. Ushbu birliklar umumiy mazmunga ega bo'lsa-da, ularning obrazli ifodalanishida muayyan farqlar kuzatiladi. Bunday misollar til birliklarini tahlil qilishda ularning lug'aviy ma'nosi bilan bir qatorda konseptual va madaniy xususiyatlarini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Lingvomadaniy birliklarni antropotsentrik yondashuv asosida o'rganishda D. Xudoyberganovanning «Matnning antropotsentrik tadqiqi» (2013) monografiyasi ham alohida ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqotda matnning inson tafakkuri, bilimlari va madaniy tajribasi bilan bog'liq jihatlari o'rganiladi. Antropotsentrik yondashuvga ko'ra, til hodisalarini inson omilidan ajratgan holda to'liq tushuntirish qiyin. Chunki til

birliklarining mazmuni ularni qo'llovchi jamiyatning madaniy muhiti va kommunikativ tajribasi bilan bog'liq ravishda shakllanadi [3].

D. Xudoyberganovanning ilmiy yondashuvi lingvomadaniy birliklarning matndagi vazifasini, ularning semantik xususiyatlari va madaniy mazmunini aniqlashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Jumladan, o'zbek tilidagi mahalla, hashar, sumalak, oq fотиha kabi birliklar xalqning turmush tarzi, ijtimoiy munosabatlari va milliy qadriyatlarini aks ettiradi. Ushbu so'zlar oddiy leksik ma'nodan tashqari, muayyan madaniy tasavvurlarni ham ifodalaydi. Ingliz tilidagi afternoon tea, Thanksgiving, Boxing Day kabi birliklar ham o'ziga xos tarixiy va madaniy mazmunga ega. Mazkur birliklarning ma'nosini to'liq anglash uchun ular bilan bog'liq madaniy sharoitni ham bilish talab etiladi.

Lingvomadaniyatshunoslikda muhim o'rin tutadigan tushunchalardan yana biri kulturema hisoblanadi. Kulturema muayyan xalqning madaniyati, urf-odatlar, qadriyatlari va dunyoqarashiga xos mazmunni ifodalovchi birlik sifatida izohlanadi. U so'z, ibora yoki boshqa madaniy belgi orqali namoyon bo'lishi mumkin. Kulturemalarni o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni chuqurroq anglashga yordam beradi. Masalan, o'zbek madaniyatidagi beshik to'yi yoki kelin salom kabi tushunchalar ma'lum marosimlar va qadriyatlar bilan bog'liq bo'lib, ularni boshqa tilga tarjima qilishda faqat so'zma-so'z tarjima yetarli bo'lmasligi mumkin. Ingliz va o'zbek tillaridagi lingvomadaniy birliklarning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, har ikki tilda umumiy insoniy qadriyatlarni ifodalovchi birliklar mavjud. Jumladan, oila, mehnat, do'stlik, vaqt, hurmat va mehmondo'stlik bilan bog'liq tushunchalar ikkala xalq madaniyatida ham muhim o'rin egallaydi. Shu bilan birga, ularning til orqali ifodalanish shakllari, obrazlari va qo'llanish xususiyatlari farqlanishi mumkin. Bu holat lingvomadaniy birliklarni nafaqat semantik, balki madaniy va kommunikativ jihatdan ham tadqiq etishni talab qiladi.

Shunday qilib, Sh. Safarov va D. Xudoyberganovanning ilmiy asarlarida yoritilgan kognitiv hamda antropotsentrik yondashuvlar ingliz va o'zbek tillaridagi lingvomadaniy birliklarni qiyosiy o'rganish uchun muhim nazariy asos yaratadi. Ushbu yondashuvlar asosida lingvomadaniy birliklarning milliy tafakkur, madaniy qadriyatlar va inson tajribasi bilan bog'liqligini izohlash mumkin. Mazkur tadqiqotda esa ushbu nazariy qarashlarga tayangan holda ingliz va o'zbek tillaridagi lingvomadaniy birliklar, xususan, kulturemalarning umumiy va farqli xususiyatlarini aniqlashga e'tibor qaratiladi.

### **TADQIQOT METODOLOGIYASI**

Mazkur maqolada qiyosiy-chog'ishtirma, tavsifiy, semantik va lingvomadaniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Qiyosiy metod yordamida ingliz va o'zbek tillaridagi madaniy birliklarning o'xshash va farqli xususiyatlari o'rganildi. Semantik tahlil orqali ularning lug'aviy va ko'chma ma'nolari izohlandi. Lingvomadaniy yondashuv asosida esa til birliklarida aks etgan milliy qadriyatlar va madaniy tasavvurlar ko'rib chiqildi [4].

Tadqiqot materiallari sifatida ingliz va o'zbek tillaridagi maqollar, iboralar va milliy-madaniy tushunchalarning ayrim namunalaridan foydalanildi.

### **TAHLIL VA NATIJALAR**

Lingvomadaniy birliklarning muhim xususiyati shundaki, ular muayyan xalqning tarixiy tajribasi, qadriyatlari va milliy dunyoqarashini o'zida aks ettiradi. Ingliz va o'zbek tillarida mazmunan o'xshash birliklar uchrasa-da, ularning obrazli ifodalanishi madaniy muhitga qarab farqlanishi mumkin. Lingvomadaniyatshunoslikda kulturema muayyan madaniyatga xos tushuncha, predmet, hodisa yoki qadriyatni ifodalovchi mazmuniy birlik sifatida talqin qilinadi. Kulturemalar xalqning milliy o'ziga xosligini namoyon etishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, o'zbek tilidagi mahalla, sumalak, hashar kabi birliklar xalqning ijtimoiy hayoti va an'alarini aks ettirsa, ingliz madaniyatidagi afternoon tea va Thanksgiving kabi tushunchalar o'ziga xos madaniy mazmunga ega [5].

Ingliz va o'zbek tillaridagi ayrim lingvomadaniy birliklarning qiyosiy tahlili quyidagi jadvalda keltiriladi.

**1-jadval. Ingliz va o'zbek tillaridagi lingvomadaniy birliklarning qiyosiy tahlili**

| <b>Ingliz tilida</b> | <b>O'zbek tilida</b>       | <b>Madaniy-semantik xususiyati</b>    |
|----------------------|----------------------------|---------------------------------------|
| Home sweet home      | O'z uyim — o'lan to'shagim | Uyga mehr va qadrlash                 |
| Time is money        | Vaqt — oltindan qimmat     | Vaqtning qadri                        |
| As busy as a bee     | Aridek mehnatkash          | Mehnatsevarlik                        |
| Hospitality          | Mehmondo'stlik             | Mehmonni hurmat qilish                |
| Afternoon tea        | Choyxo'rlik an'anasi       | Choy ichishning madaniy xususiyatlari |

Jadvaldan ko'rinadiki, ikki tilda ham umumiy insoniy qadriyatlarni ifodalovchi birliklar mavjud. Biroq ularning madaniy mazmuni va qo'llanish sharoiti bir xil emas. Xususan, ingliz madaniyatidagi afternoon tea bilan o'zbek xalqining choyxo'rlik an'anasi o'rtasida ayrim o'xshashliklar mavjud bo'lsa-da, ularni to'liq madaniy ekvivalent deb hisoblash mumkin emas [6]. Tahlil natijasida lingvomadaniy birliklarning uchta asosiy xususiyati ajratildi: milliy-madaniy mazmunni ifodalash, xalq dunyoqarashini aks ettirish hamda madaniyatlararo muloqotda muhim vosita bo'lib xizmat qilish. Shu bilan birga, kulturemalarni tarjima qilishda ularning faqat lug'aviy ma'nosini emas, balki madaniy mazmunini ham hisobga olish zarurligi aniqlandi [7].

### **XULOSA**

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillaridagi lingvomadaniy birliklarni qiyosiy o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir xalqning tili uning tarixiy taraqqiyoti, milliy qadriyatlari, urf-odatlarini, an'analari va dunyoqarashini o'zida mujassam etadi. Shu sababli lingvomadaniy birliklar nafaqat tilning lug'aviy boyligini, balki xalqning madaniy tafakkuri va ma'naviy merosini ham aks ettiruvchi

muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot davomida ingliz va o'zbek tillaridagi maqollar, frazeologik birliklar, milliy-madaniy tushunchalar hamda kulturemalarning semantik va madaniy xususiyatlari qiyosiy jihatdan ko'rib chiqildi. Tahlil shuni ko'rsatdiki, har ikki tilda umumiy insoniy qadriyatlarni ifodalovchi birliklar mavjud bo'lsa-da, ularning obrazli ifodalanishi, mazmuniy nozikliklari va qo'llanish xususiyatlari milliy madaniyat bilan bog'liq holda farqlanadi. Xususan, vaqt, mehnat, oila, mehmondo'stlik va insoniy munosabatlarga oid birliklarda mazmuniy o'xshashliklar kuzatiladi. Biroq ushbu tushunchalarning ifodalanishida har bir xalqning o'ziga xos madaniy tajribasi namoyon bo'ladi.

Tadqiqotda kulturema tushunchasining lingvomadaniyatshunoslikdagi o'rni ham alohida ko'rib chiqildi. Kulturemalar muayyan xalq madaniyatiga xos tushunchalar, urf-odatlar, marosimlar va qadriyatlarni ifodalashi bilan ajralib turadi. Masalan, o'zbek tilidagi mahalla, hashar, sumalak, beshik to'yi kabi birliklar o'zbek xalqining ijtimoiy hayoti va milliy an'analarini aks ettiradi. Ingliz tilidagi afternoon tea, Thanksgiving, Boxing Day kabi tushunchalar esa ingliz tilida so'zlashuvchi jamiyatlarning muayyan madaniy an'analari bilan bog'liqdir. Bunday birliklarni to'g'ri tushunish va tarjima qilish uchun ularning lug'aviy ma'nosi bilan bir qatorda tarixiy hamda madaniy mazmunini ham hisobga olish zarur.

Umuman olganda, ingliz va o'zbek tillaridagi lingvomadaniy birliklarning qiyosiy tadqiqi ikki xalqning madaniy dunyoqarashini chuqurroq anglashga, milliy-madaniy xususiyatlarni aniqlashga va tillararo muloqot samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, uning natijalaridan xorijiy tillarni o'qitish, tarjimashunoslik, leksikologiya va madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonlarida foydalanish mumkin. Kelgusida lingvomadaniy birliklar va kulturemalarni kengroq til materiallari asosida o'rganish, ularning matn va nutqdagi vazifalarini tahlil qilish hamda tarjimada milliy-madaniy mazmunni saqlash usullarini takomillashtirish ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar uchun istiqbolli vazifalardan biri hisoblanadi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

- [1] Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. 2006.
- [2] Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. 2006.
- [3] Xudoyberganova D. Matnning antropotsentrik tadqiqi. 2013.
- [4] Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. 2006.
- [5] Xudoyberganova D. Matnning antropotsentrik tadqiqi. 2013.
- [6] Xudoyberganova D. Matnning antropotsentrik tadqiqi. 2013.
- [7] Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. 2006; Xudoyberganova D. Matnning antropotsentrik tadqiqi. 2013.